

Kooperatifçilik ve Küçük Aile İşletmeciliği

**Kooperatifçilik ve
Küçük Aile İşletmeciliği
Çalışma Grubu**
tarafından hazırlanmıştır

ANKARA

Ocak 2022

Baskı

İsteme Adresi:

TMMOB Gıda Mühendisleri Odası

Meşrutiyet Mah. Karanfil Sok. No: 49/10 06640 Kızılay / ANKARA

Tel: (0312) 418 28 46 - 418 28 47 Fax: (0312) 418 28 43

Web: www.gidamo.org.tr

E-mail: gidamo@gidamo.org.tr

Basım Yeri:

Karmatsan Basım Yayın Matbaacılık Promosyon

ve Reklam Ürünleri Limited Şirketi

Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad. Kültür Çarşısı

7/12 İskitler - Altındağ / ANKARA

ÖNSÖZ

Toplumların huzur ve refahı, temel sağlık koşullarının sağlanması ile mümkündür. Bunun en önemli gerekliliklerinden biri ise her ferдин güvenilir gıdaya erişimine olanak sağlayan bir üretim ve tedarik sisteminin oluşturulmasıdır. Dünya ölçeğinde ve ülkemizde yaşanan Covid-19 salgını, insanların sağlıklı yaşayabilmesi için yeterli ve güvenilir gıda ile temiz suyun gerekliliğini ve önemini bir kez daha göstermiştir.

Küçük büyük demeden tarım ve hayvancılık alanında üretimin arttırılarak sürdürülmesi için ürünün değerlendirilmesi ve üretimden tüketime gıda zincirinin gıda güvenliği ve ekonomik-ticari açıdan doğru kurgulanması gereklidir. Mevcut durumda kooperatifler, kooperatif girişimleri ve değişik boyutta üretici gruplarınca dayanışma perspektifi ile bazı uygulamaların fiizlenmeye başladığı görülmektedir. Bununla birlikte bahsi geçen deneyimlerde, gerek üretim ve gerekse ürünlerin gıda mevzuatı ve gıda güvenliğine uygun şekilde tüketici ile buluşturulması safhalarında sorunlar yaşanmakta olduğu gözlenmektedir.

TMMOB Gıda Mühendisleri Odası; doğaya, hayvana ve insana saygılı, paylaşımcı, üretime dönük her girişim ve emeğe bütün birikimiyle destek olmayı görev saymaktadır. TMMOB Gıda Mühendisleri Odası; kuruluş amaçlarına uygun olarak bir yandan üyelerinin özlük hakları, mesleki saygınlık, istihdam gibi konularda çalışmalarını sürdürürken diğer yandan mesleki sorumluluğumuzun bir gereği olarak toplumun ve tüm insanlığın güvenilir gıdaya erişim hakkının gerçekleşmesi için çalışmalar yapmaktadır.

Bu çalışma yukarıda belirtilen hedefe ulaşma sürecine katkı koymak amacıyla hazırlanmıştır. Elinizdeki kaynakta, temelde küçük aile işletmeleri ve kooperatiflerin kuruluşu, işletilmesi, gıda teknolojisi ve gıda güvenliğine yönelik öneriler gibi konuları Gıda Mühendisliği penceresinden ele alınmaya çalışılmıştır. Bu dokümanda konu; kooperatifçiliğin tarihçesi, kurulum süreci, gıda üretimi, gıda mevzuatı, kooperatiflerin kuruluş ve işleyişinde sağlanabilen mali ve danışmanlık destekleri, küçük aile işletmelerinin genel yapısı ve kooperatifleşmede küçük aile işletmelerinin konumu, sürdürülebilirlik, bu alanlara yönelik Gıda Mühendislerinin deneyim paylaşımları, uluslararası kooperatifçilik örnekleri, istatistiki veriler, görünen nedenleriyle birlikte olumsuz kooperatifçilik deneyimleri gibi başlıklarda ele alınmıştır.

tır. Ayrıca sonuç bölümünde sürecin kurgulanmasına yönelik yol gösterici olacağını umduğumuz kolaylaştırıcı bilgiler yer almaktadır.

Oda çalışmalarına olduğu kadar TMMOB'nin toplumcu mücadelesine de katkı vereceğine inandığımız bu çalışmaya yön veren Gıda Mühendisleri Odası Kooperatifçilik ve Küçük Aile İşletmeciliği Çalışma Grubu'na ve sunumlarıyla katkı sağlayan tüm arkadaşlarımıza teşekkürü borç biliriz.

TMMOB Gıda Mühendisleri Odası Kooperatifçilik ve Küçük Aile İşletmeciliği Çalışma Grubu: Yaşar ÜZÜMCÜ, Ferda GENÇAY, Sezgin ÇALIŞKAN, Şehmus ALPARSLAN, Yusuf DEĞİRMENÇİ, Cem KÖSEMECİ, Ferit ARICI, Işıl VAR, Mehmet CAĞLAK, Banu SALI, F. Begüm GÖKKAYA, Funda ALAYBEYOĞLU, Nurper ÖZCAN, Seval CENGİZ, Güneş ENGİN

Katkıda bulunanlar: Öğr. Gör. Muradiye ÖZEL ÖDÜL, Adnan ÇOBANOĞLU, Tuna DİNÇER

TMMOB Gıda Mühendisleri Odası

KOOPERATİFÇİLİK

Kooperatifler; bireylerin tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri en iyi şekilde ve uygun maliyetle yapmak üzere dayanışma içerisinde ekonomik güçlerini, bilgi ve deneyimlerini bir araya getirmelerine olanak sağlayan örgütlenmelerdir. Bundan da anlaşılacağı üzere kooperatifçiliğin temelinde iş birliği ve dayanışma yatmaktadır.

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) ise kooperatifi; ekonomik, sosyal ve kültürel ortak ihtiyaç ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir örgüt olarak tanımlamaktadır. Tüm bu tanımlamalar bize kooperatiflerin bir işletme modeli olduklarını, bireylerin kendi istek ve arzularıyla bu modele dahil olduğunu, ekonomik kazancın yanında sosyal ve kültürel ihtiyaçları da karşılayan demokratik yapıda olan özerk kuruluşlar olduklarını göstermektedir. Kooperatiflerin belirledikleri amaçlarına ulaşmada kullandıkları araçlar; kendi kendine yardım, kendi kendini yönetim ve kendi kendini denetimdir. Bu yanları sayesinde yapı itibarı ile özerktirler.

Kooperatifçiliğin dünyada bir ekonomik organizasyon biçimi olarak ortaya çıkışı 1800'lü yılların ortalarını bulmuştur. Sanayi devriminin yaratmış olduğu hızlı değişim ve dönüşüm, işsizlik, iç göç, kentleşme, gelir dağılımının bozulması gibi ekonomik ve sosyal problemler adeta bir yıkıma yol açarak kooperatifçiliğin doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Bugün geldiğimiz noktada dünyada piyasaları dengeleyen, yerelde kalkınmaya büyük katkı sağlayan, kaynakları harekete geçiren, istihdam yaratan, üretim gerçekleştirirken aynı zamanda çevreyi de koruyan demokratik olarak yönetilen kooperatiflerin kamu ve özel sektörün yanında üçüncü bir oluşum olarak yerini almakta olduğunu görmekteyiz.

ICA'nın 20-23 Eylül 1995 tarihleri arasında İngiltere'nin Manchester şehrinde yapılan 31. Kongresinde kooperatifçilik ilkeleri tartışılarak yeniden şekillenmiştir. Kooperatifçiliğin ana ilkeleri, aşağıdaki 7 başlık altında toplanmıştır.

KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ

1. Gönüllü ve herkese açık ortaklık:

Kooperatifler; ırk, dil, din, cinsiyet ve siyasal görüş ayrımı gözetmeksizin, hizmetlerinden yararlanabilecek ve ortaklığın sorumluluklarını kabule razı olan herkese açık gönüllü kuruluşlardır.

2. Ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik denetim:

Kooperatifler, politika oluşturma ve karar alma süreçlerine katılan ortaklarca denetlenen demokratik kuruluşlardır. Seçilmiş temsilci olarak hizmet edenler, ortaklara karşı sorumludur. Birim kooperatif kuruluşlarında ortaklar eşit oy hakkına sahiptir (her ortağa bir oy hakkı).

3. Ortakların ekonomik katılımı:

Ortaklar, kooperatiflerinin sermayesine adil bir şekilde katkıda bulunur ve bunu demokratik olarak yönetirler. Bu sermayenin en azından bir kısmı genellikle kooperatifin ortak mülkiyetidir. Çoğunlukla ortaklar, üyeliğin bir koşulu olarak taahhüt edildiği üzere (var ise) sermaye üzerinden kısıtlı miktarda gelir elde ederler. Ortaklar gelir fazlasını, muhtemelen bir kısmı taksim olunamaz kaynaklar oluşturma yoluyla kooperatiflerini geliştirme, kooperatifle yapmış oldukları işlemlerle orantılı olarak ortaklarına kr sağlama ve ortaklarca onaylanan diğer faaliyetlere destek olma gibi amalarıin ayırırlar.

4. Özerklik ve bağımsızlık:

Kooperatifler zerk, kendi kendine yeten ve ortaklarınca yönetilen kuruluşlardır. Kooperatifler, hkmetler dâhil olmak üzere diğer kuruluşlarla bir anlaşmaya girmeleri ya da dış kaynaklar yoluyla sermayelerini artırmaları durumunda, bunu kooperatiflerin özerkliğini sürdürecek ve ortaklarının demokratik yönetimini koruyacak şekilde gerçekleştirirler.

5. Eğitim, ğrenim ve bilgilendirme:

Kooperatifler, ortaklarına, seçilmiş temsilcilerine, yöneticilerine ve çalışanlarına kooperatiflerinin gelişimine etkin bir şekilde katkıda bulunabilmeleri için eğitim ve ğretim imkânı sağlar. Kooperatifler genel kamuoyunu -özellikle de gençleri ve kamuoyunu oluşturanları- işbirliğinin şekli ve yararları konusunda bilgilendirirler.

6. Kooperatifler arasında işbirliği:

Kooperatifler, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası oluşumlarla birlikte çalışarak ortaklarına daha etkin bir şekilde hizmet eder ve kooperatifçilik hareketini güçlendirir.

7. Topluma karşı sorumlu olma:

Kooperatifler, ortaklarınca onaylanan politikalar aracılığıyla toplumlarının sürdürülebilir kalkınması için çalışırlar.

Şirket mi? Kooperatif mi? Kooperatifler Sistem Alternatifi Olabilir mi?

Kooperatif örgütlenmeleri dayanışma kültürünün bir ürünüdür. Çünkü kooperatifler insanların ihtiyaçlarını karşılıklı dayanışma yoluyla gidermek amacıyla belli ilkeler çerçevesinde maddi ve manevi ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklarını birleştirmesi üzerine kuruludur. Kooperatiflerin sahibi üyeleridir. Ekonomik amaçla bir araya gelinse de kooperatifler demokrasi, eşitlik ve dayanışma gibi ilkelere dayanır.

Şirketler ticari açıdan kârlarını artırmak amacıyla çalışırlar. Dernekler ise sosyal hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla faaliyetlerini gerçekleştirirler. Kooperatifler ne şirkettir ne de dernek. Kooperatifler ticari denge ile sosyal denge arasında denge noktasıdır. Kooperatifler ticarete ağırlık verilerse şirkete, sosyal işlerde yoğunlaştıklarında ise derneğe benzemeye başlamak-tadırlar.

Şirketlerin amacı ortaklarına en fazla kârı sağlamak iken kooperatifler ortaklarını sermaye taraflarına karşı korur, araçlar üzerinden kaybolan kârı üreticinin cebinde tutar. Şirketin sahibi en çok sermayeye sahip olan kişi iken, kooperatifin sahibi üyesidir. Şirketlerde sermaye oranı fazla olanın sözü geçerken, kooperatiflerde her üye eşit hakka sahiptir. Kooperatifler elbette şirket alternatifi örgütlenmelerdir, ama kooperatiflerin varlığı tek

başına kapitalizmin alternatifi değil, aksine birçok ülkede süreç içerisinde kapitalist sermaye birikim sürecinin bir parçası ve kapitalist ekonomik politikaların tamamlayıcısı olabilmektedir. Şirket ve kooperatifler arasındaki farklar detaylı olarak Ek kısmında verilmiştir.

Son dönemde oraya çıkan bazı girişimlerin, üreticileri şirketlerin kontrolündeki bir gıda sistemine karşı koruyan bir alternatif oluşturabildiği tartışmalıdır. Hatta bazı durumlarda bu yapıların üreticileri mevcut gıda politikalarına entegre etmenin aracı haline getirip getirmediğinin sorgulanması gerekmektedir.

Diğer taraftan, şirket esaslı gıda sistemi, kendine tehdit olarak gördüğü küçük çiftçileri ve üreticileri kendi sistemine sözleşmeli üreticilik ve şirket gibi örgütlenen ve yönetilen kooperatifler eliyle bağlama eğiliminde olabilmektedir. Kooperatiflerin başarı kriterleri sadece ekonomik büyüme ve üyelerinin ihtiyaçlarını giderme olamaz, ilkelerin ve hedeflerin iyi belirlenmesi ve uygulanması, başarının da kriteri haline gelecektir.

Bu nedendir ki üreticilerin kendilerini örgütlemeleri kadar havanın, suyun, toprağın kirletilmesine karşı olan, biyoçeşitliliğin ve ekolojik dengeyin korunmasını önemseyen, güvenilir gıdaya ulaşmak isteyen tüketicilerin de örgütlenmesine ihtiyaçları vardır. Çünkü o zaman tüketici örgütleri (kooperatifler, inisiyatifler, topluluklar vb.) ile girdikleri dayanışma ilişkisiyle ürün çeşitliliğini koruyarak güvenli ürünler üretilip bu ürünlerin gelirleriyle de ailelerinin ve kendilerinin yaşamını sürdürebilirler. Bu anlamıyla kentlerde ortaya çıkmaya başlayan tüketici kooperatifleri, gıda toplulukları gibi birlikteliklerin ve onların kendi aralarında dayanışmasının Gıda Egemenliği bağlamında önemi büyüktür.

Kooperatiflerin Yararları

TC Ticaret Bakanlığı, Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğünün yayınladığı 100 Soruda Kooperatifçilik kitabında kooperatiflerin yararları aşağıdaki gibi verilmiştir:

- Kooperatiflerde birçok ortağın küçük birikimleri bir araya gelerek kooperatifin sermayesini oluşturur ve vatandaşların tek tek yapmakta zorlanacakları işlerin gerçekleştirilmesine olanak sağlar.
- Kooperatifler kâr odaklı değil insan merkezli işletmeler olduğu için amaçları işbirliği ile pazar gücünü arttırmaktır. Bu amaç doğrultusunda başka kooperatiflerle ağ kurarak bilgi paylaşımında bulunurlar.
- Kooperatif ortakları aynı zamanda kooperatifin sahibidirler ve kooperatifin başarısında tüm ortakların finansal çıkarları bulunur. Bu nedenle ortaklar her türlü destek ve yardımda bulunarak kooperatifin güçlenmesini sağlarlar.

- Demokratik yapısı nedeniyle kooperatiflerde sermayedeki paya bakılmaksızın her ortağın yönetimde eşit oy hakkı vardır. Böylece ortak sayısı azalsa da artsa da çoğunluğun kararıyla yapılan işlerde diğer işletmelere nazaran daha istikrarlı bir yapı oluşur.
- Anasözleşmede aksi bir hüküm olmadığı müddetçe kooperatif alacaklıları, tahsil için ortakların şahsi mal varlıklarına başvuramazlar. Böylece her ortağın sorumluluğu kooperatife yaptığı yatırımla sınırlı kalır.
- Kooperatifler vergi avantajı sunar. Anasözleşmelerinde yönetim kurulu başkan ve üyelerine gelir fazlası üzerinden pay verilmemesi, sermaye üzerinden kazanç dağıtılmaması hükümleri bulunan kooperatiflerde, tüketim ve taşımacılık kooperatifleri hariç, ortaklarla yapılan işlemlerden kurumlar vergisi alınmaz.
- Kooperatifler en uygun maliyetle üretip, kaliteli ve güvenli ürünleri piyasada uygun fiyatlarla satarlar.
- Kooperatifler ortakları için geleneksel finansal sistemden farklı mikro finansman ve krediye erişim olanağı sağlayabilirler.
- Kooperatiflerde elde edilen gelir fazlası bölgesel kalkınma için kullanılabilir.
- Kooperatifler istihdam olanağı sağlar. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre dünya çapında yaklaşık 300 milyon insana iş imkânı sağlar ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin geliştirilmesine katkı sunar.
- Kooperatifler, ortaklarını dayanışma ve işbirliği temelinde bir araya getirerek teknik ve pratik bilgilerini artırır.
- Kooperatifler, sosyal yapıya sahip olmaları sayesinde devlet veya özel sektör tarafından sağlanamayan hizmetleri ihtiyacı olan bölgelerde sunarak topluma katkı sağlar.
- Kooperatifler, açık ve demokratik yapıları sayesinde cinsiyet eşitliğini teşvik eder. Birçok kadın, kooperatiflerde önemli pozisyonlarda yer alır ve kadınlar tarafından kurulan kooperatifler onlara bir gelir kaynağı sağlar.
- Kooperatifler, başka ülkelerle ortaklıklar kurarak dünyadaki tedarik zincirlerinde daha güçlü sese sahip olabilirler. ILO tahminlerine göre dünyada kırsal tarım üretiminin %50'si kooperatifler aracılığıyla yapılabilmektedir.
- Dünyada meydana gelen krizlerde görülmüştür ki kooperatifler diğer işletme modellerine göre en hızlı ve en hafif şekilde krizleri atlatabilen işletmelerdir.

DÜNYADA KOOPERATİFÇİLİK

Kooperatifler, sürdürülebilir ekonomik büyümeye ve istikrara, kaliteli istihdama katkıda bulunur; dünya genelinde 280 milyon kişiye iş veya çalışma fırsatları sağlar. Başka bir deyişle, dünyada istihdam edilen nüfusunun %10'unu oluşturur. Dünya genelinde 3 milyon kooperatifin 1 milyardan fazla üyesi (nüfusun %12'sinden fazla) bulunmaktadır.

WCM (2020) raporuna göre, en büyük 300 kooperatif ve ortaklarının cirosu 2,146 milyar ABD doları olarak bildirilmiştir. Bu kooperatiflerin 106 tanesi ise tarım ve gıda sektöründe faaliyet göstermektedir. 2018 yılında en yüksek ciroya sahip tarımsal kooperatif 56 milyar dolarlık cirosuyla Japonya Ulusal Tarım Kooperatifleri Birlikleri Federasyonu (Zen-Noh)'dur. Ardından 41,4 milyar dolar ciroyla Güney Kore Ulusal Tarım Kooperatifleri Federasyonu (Nonghyup- NACF) ve 32,7 milyar dolar ciroyla ABD CHS Inc. gelmektedir.

Dünyada sayıca en fazla bulunan kooperatif türü, tarımsal kooperatiflerdir. Bu durum, Hindistan ve Çin'deki yüksek sayıdaki kooperatiflerden kaynaklanmaktadır. Çünkü, her iki ülkede küçük ölçekteki toprak mülkiyetine sahip (Çin'de 0.3-0.4 hektar, Hindistan'da 1.3 hektar) çiftçiler için birlikte çalışmak ölçek ve kapsam ekonomisini arttırmak için önemlidir. Örneğin, Hint kooperatifleri gübre sektöründe %36'lık bir pazar payına sahiptir. Çin kooperatifleri pamukta %60, tarımsal işlemede %68, çay üretiminde %70-80 ve gübre sektöründe %70'ten fazla pazar payına sahiptir.

Ulusal düzeyde kooperatif ekonomisi Dünya'da 4 ülkede (Yeni Zelanda %20, Hollanda %18, Fransa %18 ve Finlandiya %14) GSYH'nin %10'undan fazlasını oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, milli gelirin %10'undan fazla kooperatifler tarafından sağlanmaktadır. Kolaylaştırıcı bir kooperatif mevzuatına sahip Hollanda, kooperatifçilik konusunda başarılı ülkeler arasındadır. AB ortalaması %40 iken, Hollanda tarımsal kooperatiflerinin pazar payı %70'e yakındır. Özellikle süt, şeker, patates, hayvancılık, meyve-sebze ve çiçek sektöründe %85-100 oranında önemli bir pazar hakimiyetine sahiptir.

Fransa'da kooperatif hareketleri 19.yüzyılın ortalarına uzanmaktadır. 1890 yılında Sanayi Bakanlığı tarafından 200 kooperatif kayıt altına alınmıştır. II.Dünya Savaşı'ndan sonra çıkarılan genel kooperatifler yasasıyla tarım, konut, üretim, işçi ve tüketici kooperatifleri hızla artış göstermiştir. Günümüzde yaklaşık 23 bin kooperatifin 29 milyon üyesi bulunmakta ve 1,2 milyon istihdam sağlamaktadır. Mevcut kooperatiflerin %63'ü tarım ve gıda sektöründe faaliyet göstermektedir. Ayrıca, Fransız kooperatif sektörü, ülkenin gıda endüstrisinin özellikle %40'ını, perakende sektörünün %30'unu ve bireysel bankacılığın ise %70'ini oluşturmaktadır.

İtalya, İspanya, Fransa ve Türkiye Avrupa'da sayıca en fazla kooperatif bulunan ülkelerdir. Fransa (1217466), İtalya (1150200), Almanya (860000), Polonya (300000) ve İspanya (290221) Avrupa'daki en fazla kooperatif istihdamı sağlayan ülkelerdir. İtalyan nüfusunun %4,5'i, Fransız nüfusunun %4'ü, Fin nüfusunun %3,5'i, Alman nüfusunun %2'si kooperatifler tarafından istihdam edilmektedir. Hollanda'da her birey en az bir kooperatif üyesidir. Fin nüfusunun %85'i, Kıbrıs nüfusunun %60'ı, Norveç ve İsveç nüfusunun %45'i, Fransız nüfusunun %40'ı kooperatif üyesidir. Avrupa'da kooperatifler arasında Fransa (307 milyar €), Almanya (195 milyar €), İtalya (150 milyar €) ve Hollanda (81 milyar €) en fazla yıllık ciroya sahip ülkelerdir.

Japonya ekonomisinde de kooperatifler önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde 35000 farklı lokasyonda faaliyet gösteren ve 65 milyon üyeye sahip kooperatiflerin yıllık cirosu 145 milyar ABD dolarıdır. Ayrıca, Japonların %37'si tüketici kooperatiflerinin ürün ve hizmetlerini kullanmakta; ülke nüfusunun ¼'i ise sigorta hizmetini kooperatiflerden almaktadır. Japon kooperatiflerinin %75'i tarımsal, %11'i tüketici kooperatifleridir. Çok amaçlı tarımsal kooperatifler, karşılıklı iş birliği ilkesine dayalı olarak ülke genelindeki her bölge ve şehirde örgütlenmiştir. Üyelerinin çiftçiliğini ve yaşamını korumak amacıyla, çiftlik rehberliği, ürünlerin pazarlanması, üretim girdilerinin tedariki, kredi ve sigorta ihtiyaçları gibi faaliyetlerde bulunurlar.

Hindistan'ın 21 eyaletinde faaliyet gösteren en büyük kooperatiflerinden IFFCO, 1967 yılında 57 üye kooperatif ile kurulmuş, günümüzde yaklaşık 36000 üye kooperatife ve 2019 yılında 3,8 milyar ABD doları ciroya sahip olup 55 milyon üreticiye ulaşmaktadır. Yalnızca 2019 yılı ARGE gideri ise 120,000 ABD dolarını aşmaktadır. Ayrıca, kooperatif ürünlerinin %91'i demiryolu, %9'u karayolu ile taşınmaktadır. Amul markası ile dünyanın en büyük süt kooperatifi olan Hindistan Gujarat Süt Pazarlama Kooperatif Federasyonu (GCMMF)'nin temelleri 1946 yılında süt üreticilerinin haksız uygulamalarından dolayı aracılar karşı gerçekleştirdikleri eyleme ve kendi kooperatiflerini kurma girişimlerine dayanmaktadır. Amul Modeli olarak kabul edilen ve Hindistan'ın ulusal süt politikasının temelini oluşturan bu kooperatif günümüzde 3.6 milyon üreticiyle, günlük 35 milyon ton süt işleme kapasitesiyle 5,1 milyar ABD doları ciroya sahiptir. Ulusal ve uluslararası birçok ödüle sahip GCMMF, 2007'de probiyotik dondurma lansmanı için Uluslararası Sütçülük Federasyonu (IDF) Pazarlama Ödülünü kazanan ilk ve tek Hintli kuruluştur.

Çin'de el sanatları, tarım kredi, tarımsal, yenilenebilir kaynaklar, tedarik ve pazarlama, perakende ve e-ticaret olmak üzere çeşitli kooperatifler bulunmaktadır. Ayrıca kasaba ve köylerin %95'inde satış ve pazarlama kooperatifleri bulunmaktadır.

2015 verilerine göre Rusya’da tüketim kooperatiflerinde kadın istihdamı toplam istihdamın %76’sını oluşturmaktadır.

TÜRKİYE’DE KOOPERATİFÇİLİK

Ülkemizde çağdaş kooperatifçilikten önce başlayan Ahi birlikleri ve İmece geleneklerinin kooperatifçilik hareketinin gelişmesine uygun iklim oluşturduğu söylenebilir. Türkiye’de kooperatifçiliğin öncüsü olarak Osmanlı Devleti döneminde Mithat Paşa Cumhuriyet döneminde ise Atatürk görülmektedir. Kooperatifçiliğimizin gelişmesinde bu iki devlet adamının büyük katkıları olmuştur.

Cumhuriyetten Önceki Dönem ve Mithat Paşa

Türkiye’de çağdaş kooperatiflerin Memleket Sandıkları ile başladığı kabul edilmektedir. O dönemde ülkede kredi ihtiyacı ve arazilerin boş olması, Mithat Paşa’yı bu tip bir kooperatifçilik modeline yöneltmiştir. Mithat Paşa’nın Kooperatifçilik düşüncesini uygulamak amacıyla hazırlayarak hükümete sunduğu Memleket Sandıkları Nizamname’si 1867 yılında hükümetçe kabul edilmiştir. Mithat Paşa’nın bu nizamnamesi ile Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatifçiliğinin temeli atılmıştır.

Cumhuriyetin İlanından Sonraki Dönem ve Atatürk

Türkiye’de bugünkü anlamda kooperatifçilik Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Savaştan yeni çıkmış, sanayisi ve sermayesi olmayan bir ülkede tarımsal üretim ve büyük kentlerdeki tüketim ihtiyaçları kooperatifler aracılığıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Atatürk 1920 yılından itibaren Türk Kooperatifçilik hareketinin içinde olmuş, kooperatifçiliğe olan ilgisini her zaman canlı tutmuş, muhtelif yer ve zamanlarda bu konudaki görüşlerini açıklamış, kooperatifçiliğin gelişmesinin gerektirdiği yasal düzenlemelere öncülük etmiş ve hatta halkına örnek olsun diye şahsen iki kooperatifin kurucusu ve ortağı olmuştur.

“Kooperatif Şirketleri’nin ülkemizde de kurulmaları ve çoğalmaları militemiz için başlı başına iktisadi bir zafer oluşturacaktır” şiarı ile Cumhuriyetin ilanından sonra 1925 yılında kurulan ilk kooperatif, Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın 1 numaralı ortağı olduğu “Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifi” dir. 1924 yılında “İtibari Zirai Birlikler Kanunu”, 1929 yılında yayınlanan “1470 Sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” kabul edilmiştir.

1935 yılında, “2834 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” ve “2836 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” yürürlüğe girmiştir.

1938-1960 yılları arasında durağan bir dönem geçiren ülke kooperatifçiliği, 1961 Anayasası'nda yer alarak önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Kooperatifçiliğin Anayasa ile güvence altına alınmasından sonra 1969 yılında Türk Kooperatifçiliği için büyük bir adım atılarak, "1163 sayılı Kooperatifler Kanunu" yürürlüğe girmiştir.

Ancak 1980'li yıllardan sonra dünyada meydana gelen kamu yönetimi anlayışındaki değişimlere paralel olarak, devletler ekonomik ve sosyal alandaki rollerini azaltarak, idari, politik ve ekonomik yapıları serbestleştirmiş, farklı ekonomik modeller yaygınlaşmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'nin tarımsal üretimdeki ve piyasadaki rolü kısıtlanmaya başlanmıştır.

Ülkemizde kooperatifler çalışma konuları ve amaçları dikkate alınarak tarımsal amaçlı ve tarım dışı amaçlara yönelik kooperatifler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Toplam 7 çeşit tarımsal amaçlı kooperatif grubu bulunmaktadır.

Tarımsal amaçlı kooperatifler
Tarımsal Kalkınma
Sulama
Su Ürünleri
Pancar, Tarım Satış
Yaş Meyve ve Sebze Üretim Pazarlama
Tarım Kredi kooperatifleridir

Ülkemizde Kooperatifçilik Mevzuatı

Kooperatifçilik için 24/4/1969 tarih ve 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu, çatı mevzuatı oluşturmaktadır. Diğer kanunlar 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun ile 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunudur.

İlgili kurum ve kuruluşlar ise Tarım ve Orman Bakanlığı (Tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst kuruluşları Tarımsal Kalkınma Koop., Sulama Koop., Su Ürünleri Koop., Pancar Ekicileri Koop., Tarım Kredi Koop.), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (Yapı Kooperatifleri ve üst kuruluşları için Konut Yapı Koop., Küçük San. Sit. Yapı Koop., Toplu İşyeri Yapı Koop.) Ticaret Bakanlığı (Diğer Kooperatifler ve üstkuruluşlar) bağlı il müdürlükleridir.

UMUT VERİCİ BİR MODEL: KADIN KOOPERATİFLERİ

Farklı amaç ve faaliyet içerikli kooperatiflerin yanı sıra özellikle son yıllarda kadın üreticiler arasında dayanışma ve güç birliği olanağını oluşturmak üzere kooperatif örgütlenmelerinin yaygınlaştığı söylenebilir. Bu memnuniyet verici gelişmeye ilave olarak girişim boyutunda varlık göstermek üzere alt yapı çalışmalarını yürüten ciddi bir potansiyelin de gelişmekte olduğu bilinmektedir.

Özellikle tarımsal üretimin ardılı ikincil üretim olarak adlandırabileceğimiz temel gıda üretimi alanında üretime yönelik bu girişimlerin bilinen gıda üretim modellerine yeni seçenekler ekleyeceği rahatlıkla söylenebilir.

Kaynakların kullanımında günden güne derinleşen adaletsiz dağılım, gıdaya erişim olanağını geniş kesimler için gittikçe güçleştirmektedir. Farklı üretim modellerinin dayanışmacı kültürü yeşertecek şekilde kurgulanması ise yakın gelecekte beklenebilecek gıda kaynaklı dramatik sonuçların önlenmesinin de yollarından biri olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye’de uzun zamandır devam eden toplumsal, ekonomik krizin etkisi her geçen gün derinden hissedilirken kadın kooperatifi deneyimleri krize karşı mücadelede kadınlara farklı araçlar sunuyor ve yol gösteriyor. Kolektif üretim ve bölüşüm çalışmalarında kadın kooperatifleri, kadınları evden çıkararak toplumsal yaşama katılmalarını sağlıyor. Kadın kooperatifleri genellikle kadınların bir araya gelerek kadınların üretim sürecine dâhil olmasını ve dayanışmasını sağlamak amacıyla kuruluyor. Kooperatifler, bir taraftan krizin mağdur ettiği kadınların bir şeyler üreterek krizin etkisini hafifletmesini sağlarken diğer taraftan kadınlar için farklı bir örgütlenme deneyimi sunuyor.

Üretim ve ticari alanda varlığı erkeğe göre oldukça düşük bırakılmış olan kadınların alana dahil olmasının, kadının sosyal konumlanışına da doğru- dan iyileştirici etkisi olacaktır.

Bu yaklaşımlar kadın üretici odakların ortak çaba ile geliştirilmesi ve ola-

bildiğince desteklenmesi gerekliliğini göstermektedir.

Yerel Yönetimler Ekseninde Kooperatifçilik

Son yıllarda kır ve tarım, başka bir boyutuyla gıda ve sağlıklı beslenme alanında yaşanan tartışmalar ve alternatif arayışları kırsal ve tarımsal dönüşüm süreçlerine farklı yaklaşımlar getirmiştir.

Bu doğrultuda; belediyeler, kooperatifler, çeşitli dernekler ve platformlar gibi çeşitli kurum ve bileşenler öncülüğünde yeni deneyimler ortaya çıkmaktadır.

Özellikle yerel yönetimler eliyle ortaya çıkan ve yatay, katılımcı ilkeler temelinde üretime yaslanan bazı girişimlerin gelişimi zaman içerisinde belirginleşecektir.

Yerel yönetimlerin gıda ve tarım alanındaki sorunlara dair girişimlerde bulunması ve konuyu kamusalılık etrafında tartışması önemlidir.

Toplumcu belediyecilik, kentleşmenin getirdiği toplumsal sorunların çözümsüzlüğü ve emekçi kesimlerin yaşamsal ihtiyaçlarına dair bilincin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Türkiye de ise 1970'lerde tam anlamıyla karşılık bulan toplumcu belediyecilik, kamusal hizmetlerin piyasa eliyle değil dayanışma, yatay örgütlenmeler ve kooperatifler aracılığıyla yürütülmesini esas almıştır. Bu anlamıyla geçmiş deneyimler bugünün yerel yönetimleri için yol göstericidir.

Bu yaklaşımlar; üretim ve dolaşımın yatay ve eşitlik içerisinde yeniden düzenlenmesi yoluyla küçük üreticilerin varlığını koruyacağı gibi aynı zamanda geniş halk kesimlerinin gıda ihtiyaçlarının karşılanmasını da kolaylaştıracaktır.

Yerel yönetimler ve kooperatif ilişkisi içerisinde öne çıkması gereken bir önemli konu gıda güvenliğinin sağlanmasıdır. Gıda güvenliğinin gözetildiği ve yerel yönetimlerce ürün kontrollerinin bir nevi güvence sağlayan yönüyle tesis edilmesi oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra üreticilerin çok az bir kısmının tüketicilere doğrudan ulaşabildiği bilinmektedir. Ürünlerin doğrudan tüketiciye ulaştırılabildiği yerlerin yaygınlaştırılması ise yerel üretici kooperatifleri için yerel yönetimlerin sağlayabileceği en önemli katkı olacaktır.

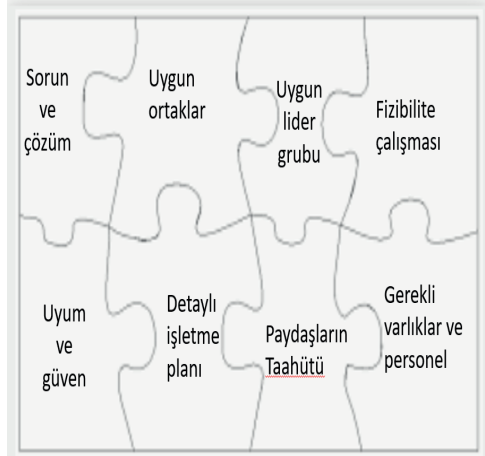
Gerek üretime katkısı ve gerekse paylaşım dayalı modeli ile kooperatiflerin yapısı ve işleyişiyle ilgili ülkeden ülkeye değişmekle beraber bazı yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur.

Her mahallede bir kooperatif

KOOPERATİF NASIL KURULUR?

Kooperatif kurulması için en önemli neden ortak bir sorun ve uygun bir çözüm bulunmasıdır. Potansiyel ortakların yararına oluşturulacak kooperatif ile ilgili ortak bir çalışma planı hazırlamak ve görev dağılımı yapmak kooperatifin gerekliliğini ve işleyeceğini gösterecek olan fizibilite çalışmasının yapılmasını sağlayacaktır. Bu süreç içinde ortakların güven ve uyumu kooperatifin başarıya ulaşması ve sürdürülebilirliği konusunda güzel bir gösterge olacaktır. Hazırlanacak olan detaylı işletme planı ve ortakların taahhüdü kooperatifin işletmeye geçebilmesi için gerekli varlıkların ve personelin nasıl sağlanacağını planlanması kooperatif planının olgunlaştığını kanıtlar.

Bir sonraki aşama gerekli belgelerin hazırlanması ve başvurunun yapılmasıdır. Gerçek veya tüzel kişi olmak üzere en az 7 kurucu üye ile kooperatif kurulabilir. Bir kimsenin kurucu üye olabilmesi için Ana sözleşmeyi imzalaması ve sermaye olarak gösterilen toplamın üzerine düşen miktarını taahhüt etmesi gereklidir. Amaç ve çalışma şeklinin belirlendiği metin ve imzalanmış ana sözleşme ile ilgili kuruma başvuru yapılarak kooperatif kurulmuş olur.

Ana sözleşmenin hazırlanması: İlgili bakanlıklar ana sözleşme örneği ya-

yınlamaktadır. Ancak, örnek ana sözleşmeleri kullanmak zorunlu değildir. Bu durumda kuruluş izninin İl Müdürlüğünden değil ilgili Bakanlıklardan alınması gerekmektedir.

Ana sözleşmenin her sayfası kurucu üyeler tarafından imzalanmalı ve Ticaret Sicil Müdürlüğüne onaylatılmalıdır.

1. Kooperatifin adı ve merkezi,
 2. Kooperatifin amacı ve çalışma konuları,
 3. Ortaklık sıfatını kazandıran ve kaybettiren hal ve şartlar,
 4. Ortakların pay tutarı ve kooperatif sermayesinin ödenme şekli, nakdi sermayenin en az 1/4 nün peşin ödenmesi,
 5. Ortakların aynı sermaye koyup koymayacakları,
 6. Kooperatiflerin yükümlerinden dolayı ortakların sorumluluk durumu ve derecesi,
 7. Kooperatifin yönetici ve denetleyici organlarının görev, yetki ve sorumlulukları ve seçim tarzları,
 8. Kooperatifin temsiline ait hükümler,
 9. Yıllık gelir gider farklarının, hesaplama ve kullanma şekilleri,
 10. Kurucuların adı, soyadı iş ve konut adresleri,
- ana sözleşmede yer alması gereken bilgilerdir.

İsim Verme, Tescil ve İlan Edilecek Hususlar Nedir?

Ana sözleşme ilgili bakanlığa verilir. Bakanlığın kuruluşa izin vermesi halinde kooperatif merkezinin bulunduğu yer ticaret siciline tescil ve ilan olunur. Tescil ve ilan olunacak hususlar şunlardır:

1. Ana sözleşme tarihi,
2. Kooperatifin amacı, konusu ve varsa süresi,
3. Kooperatifin unvanı ve merkezi,
4. Kooperatifin sermayesi ve bunun nakdi kısmına karşılık olarak ödenen en az miktar ve her ortaklık payının değeri,
5. Ortaklık payı belgelerinin ada yazılı olduğu,
6. Aynı sermaye ve devralınan akçalı kıymetlerle işletmelerin neden ibaret oldukları ve bunlara biçilen değerler,
7. Kooperatifin ne suretle temsil olunacağı ve denetleneceği,

8. Yönetim Kurulu üyeleriyle kooperatifi temsile yetkili kimselerin ad ve soyadları,

9. Kooperatifin yapacağı ilanların şekli ve ana sözleşmede de bu hususta bir hüküm varsa yönetim kurulu kararlarının pay sahiplerine ne suretle bildirileceği,

10. Kooperatifin şubeleri: Kooperatifler, lüzum gördükleri takdirde memleket içinde ve dışında şubeler açabilirler. Şubeler, merkezin sicil kaydına atıf yapılmak suretiyle buldukları yer ticaret siciline tescil olunurlar.

Sicil Tasdiknamesi Alınması

Kooperatifin kuruluşunun ticaret siciline tescilinden sonra sicil müdürlüğüne bir sicil belgesi (tasdiknamesi) düzenlenerek ilgililere verilir

Bu belgede;

1) MERSİS numarası,

2) Kooperatifin ticaret unvanı,

3) Kooperatifin faaliyet alanı,

4) Kooperatifin sermayesi,

5) Belge düzenlendiği sırada kooperatifi temsile yetkili olanlar gibi bilgilere yer verilir.

Kooperatif kuruluşu hakkında daha detaylı bilgiye TC Sanayi Ticaret ve Kooperatifçilik Bakanlığının web sayfalarından ulaşılabilir (<https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatif-nasil-kurulur>). Kooperatif kurmak desteklendiği için başvuru sırasında süreci kolaylaştırmak amacıyla destek sağlanmaktadır. Önemli olan bir soruna çözüm üretecek bir grubun oluşturulmasıdır.

Aşağıda Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Türkiye'de kooperatif kuruluş aşamaları yirmi adımda detayları ile verilmiştir

bölgesel kalkınma, yerel ve kültürel değerlerin korunması, gıda güvencesi, iklim değişikliği ile mücadele açısından önemi her geçen gün daha açık biçimde gözlenmektedir.

Bu önemi nedeniyle FAO, Dünya Gıda Günü 2014 yılı temasını “Aile Çiftçiliği: Dünyayı Besle, Yeryüzünü Önemse” olarak belirlemiştir.

Tarım politikaları, küreselleşen piyasalar ve acımasız rekabet koşulları nedeniyle ürün/girdi paritelerindeki üreticiler aleyhine gelişmeler, üretim maliyetlerini artırmış, buna karşılık çiftçinin geliri sabit kalmış hatta reel olarak gerilemiştir.

Üretimin en önemli girdileri olan tohum, gübre tarım ilacı, mazot ve yem ithalata bağımlıdır. Bu nedenle, dövizdeki yükselmeler üretim maliyetlerini artırmaktadır. Uygulanan neoliberal politikalarla oluşan yüksek girdi maliyetleri sebebiyle küçük aile işletmeleri ihtiyaca karşılık gelen üretimi yapamamakta ve tasfiye süreci yaşamaktadır.

Bu şartlarda böylesi hayati bir işleve sahip küçük aile işletmelerinin, serbest ticaret politikalarının alabildiğine işlediği günümüzde pek çok sorunu olduğu açıktır. Bu işletmeler yatırım sermayesi oluşturamamakta, büyük şirketlerde rekabette güçlükler yaşamaktadır. Küçük aile işletmelerinin varlıklarını korumaları ve üretimlerini sürdürmeleri için bu amaca yönelik politik ve ekonomik önlemler alınarak hayata geçirilmelidir.

Bu doğrultuda, bir yandan atıl alanların üretime dahil edilmesi, kişisel ihtiyaçların ticari ilişkilerden bağımsız olarak kısmen de olsa karşılanabilmesi olanağını kullanırken diğer yandan bu işletmelerin işletme büyüklüklerinin sağladığı olanaklardan yararlanmasının yolları açılmalıdır.

Küçük aile işletmelerinin değişik şekillerde bir araya gelerek örgütlenmesi diğer yandan küçük sanayi işletmeleri için ortak kullanım alanlarını içeren site modeli ile sağlanacak işbirliği, hammadde temininden ürünlerin pazarlanmasına kadar bir dizi kolaylığı sağlayacaktır.

Küçük Aile İşletmeciliği İçin Tarımda Girdi Fiyatlarının Önemi

Sürdürülebilir bir tarımsal yapının gerçekleştirilmesi ve gıda güvenliğinin sağlanabilmesi için yüksek girdi maliyetlerinin düşürülmesi gerekmektedir. Bu koşullar değişmediği sürece gıda ürünleri ithalatı ve küçük üreticilerin tasfiyesi sorun olarak önemli gündemler arasında kalmaya devam edecektir.

Bir ülkenin kendi tarımını yok etmesi, çiftçilerin tarımı terk etmesine, köylüsünü şehir varoşlarına sürmesine ve ucuz iş gücüne dönüştürmesine sebep olmaktadır. Bu durum sosyolojik ve ekonomik açıdan felakete da-

vetiye çıkarmakla kalmaz aynı zamanda ciddi halk sağlığı sorunlarını da beraberinde getirir.

Çözüm kamuculuktur, tohum ve gübre üretiminin halk yararına kamu tarafından üretilmesidir. Üretici üzerindeki vergilerin kaldırılması ve girdi fiyatlarının düşürülmesidir.

Tarım Politikaları ve Küçük Aile İşletmeciliği

Günümüzde tüm dünyada uygulanan tarım programları çiftçileri, küçük aile işletmelerini ve geçimlik tarım yapan işletmeleri tasfiye ederek, onların yerine şirketler tarafından dayatılan endüstriyel tarım ve sözleşmeli üreticilik modelini yerleştirmektedir.

Uygulanan bu politikadan milyonlarca insan ve üretici etkilenmektedir. Kırsalda yaşayan emekçiler yoksulluğa, kent göçüne, işsizliğe, güvencesiz ve ucuz iş gücü olarak çalışmaya zorlanmaktadır.

Ülkemizde de 1980'li yıllarda başlayan ve özellikle de 2000'li yıllarda artan uluslararası kuruluşların uyum programlarının dayatılma süreci de kırsal alandaki tasfiyeyi hızlandırmıştır.

Tarım politikalarını oluşturmak, uygulama koşullarını belirlemek ve politik mekanizmaları etkileyebilmek, pazarda etkin olabilmek, çağdaş üretim yöntemlerini kullanarak verimliliği artırıp kırsal kalkınmayı sağlayabilmek, ancak üretici örgütlülüğü ve karar alma mekanizmalarına ortak olabilmekle mümkündür. Başka bir ifadeyle tarımda üretimi artırmanın, kaliteli ürün elde etmenin, bütün süreçleri izlenebilir kılmanın, tüketicilerin güvenilir gıdaya erişebilmesinin, tarımla uğraşanların yaşanılabilir düzeye gelmesinin en önemli aracı üreticilerin örgütlenmesidir.

Bu koşulları sağlamak gıda güvencesi ve gıda güvenliği ile birlikte gıda egemenliğine de sahip çıkmanın en etkili yoludur.

Buradaki örgütlenme sadece ekonomik talepler üzerine kurulu bir anlayış olarak değil kırsal toplumun birlikte davranma ve dayanışma duygularını geliştirme, kır ile kent arasındaki bağı kurma, ekonomik ve siyasal bilinçlenmeyi sağlama ve demokratik katılımcılığı yaşama geçirme olarak algılanmalıdır.

Bu örgütlenme biçimine katkı sunacak önemli yapı taşlarından birinin de demokratik olarak örgütlenmiş kooperatifler olduğu unutulmamalıdır. Türkiye gibi küçük aile işletmelerinin yaygın olduğu ülkelerde üreticiler/çiftçiler ancak kooperatif aracılığıyla istenilen ve ihtiyaçları giderecek ölçüde tarım yapabilirler.

Tarımsal üretimin büyük ölçekli işletmeler eliyle yürütülmesinin tercih edilmesi, geldiğimiz aşamada gittikçe derinleşen yoksulluk ve açlık sonucunu doğurmaktadır. Tarımsal üretim yapısındaki değişimler, mazot, gübre, yem ve elektrik gibi girdi fiyatlarındaki artışlar, tarım alanlarının madencilik, enerji, inşaat, sanayi gibi tarım dışı alanlarda kullanılması, köyden kente göç, üretimin planlı ve verimli olmaması gibi etmenler gıdada fiyat artışlarına neden olmaktadır.

Özellikle tarım alanlarının, tarımsal üretimin, çiftçi sayısının, kırsal alan nüfusunun sürekli düştüğü bu süreçte gıda güvencesi, büyük şirketlerin kâr hesabına terk edilemeyecek kadar hayati bir alandır.

GIDA GÜVENLİĞİ ÇERÇEVESİNDEN ÜRETİM KOOPERATİFLERİ

Gıda ile ilgili bir faaliyet alanında kurulan kooperatif veya küçük aile işletmeleri; önceki bölümlerde açıklanan kuruluş prosedürlerini tamamlarken gıda güvenliğinin ve güvenilirliğinin sağlanması için gerekli adımları da planlamalıdır. Doğru ve uygun hammadde seçiminden ürünün piyasaya arz koşullarına kadar geçen sürecin iyi yönetilmesi gerekir. Bunun için; işletme kurulumu, işletmenin kayıt veya onay işlemleri, çalıştırılması zorunlu personel istihdamı, iyi üretim uygulamaları ve risk değerlendirmesi başta olmak üzere takip edilmesi gereken prosedürler mevzuatla düzenlenmektedir. Gıda güvenliğinin sağlanması, bu amaca yönelik prosedürlerin yerine getirilmesi bir uzmanlık ve eğitim işidir. Bu nedenle de kanun gereği olarak işletmeler işlerinin türü ve boyutuna göre konu ile ilgili lisans eğitimi almış en az bir personel çalıştırmak üretimin uygunluğu ve niteliği açısından ve ayrıca uygun üretim yöntemlerine sağlayacağı katkılar gözetildiğinde ekonomik sürdürülebilirlik bakımından önemlidir.

Türkiye’de gıda sanayi, tarım işletmelerinde olduğu gibi çoğunluğu küçük ölçekli işletmelerdir. İşletmelerin %87’si 1 ile 9 arasında çalışana sahiptir. Bu ölçekteki işletmelerinin bütçeleri gıda mühendisi çalıştırmak için yeterli değildir. Bu ölçekteki gıda işletmeleri için özellikle gıda güvenliği konusunda destek olabilmek

		Gıda Sanayi	
Girişim Sayısı	Toplam	49.025	100,0%
Çalışan Sayısı	1-9	42.557	86,8%
	10-49	5.249	10,7%
	50-249	963	2,0%
	250+	256	0,5%
Çalışan Sayısı	Toplam	514.971	
Girişim Başı Çalışan Sayısı		10,5	

amacıyla Gıda Mühendisleri Odası ve tüm Gıda Mühendisleri Fakülteleri arasında iş birliği gereklidir. Gıda Mühendisliği öğretiminde kooperatifçilik ve küçük ölçekli işletmeler için özellikle ders geliştirilmesi, öğrencilerin staj ve yeni ürün geliştirme derslerinde özellikle kooperatiflerin ve küçük işletmelere destek olacak çalışmalar şu an aklımıza gelen tavsiyelerden yalnızca birkaç tanesidir. Bu konuda geniş bir katılımıla yapılabilecek çalışmalarda çok daha değişik ve etkin çözümler üretebileceği bir gerçektir.

Bu kısımda gıda güvenliği ve güvencesi, işletmelerde gıda güvenliğinin sağlanması, otokontrol, etiketleme, acil durum/kriz yönetimi ve mevzuat konularında kısaca bilgi vermeye çalışacağız.

Gıda güvencesi; bir toplumun beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli miktarda ve ulaşılabilir gıda maddeleri üretme yeteneğine ve üretilen gıdalara erişiminin sürekliliğine vurgu yapan bir kavramdır. **Gıda güvenliği** ise gıdaların sağlığı tehdit edebilecek herhangi bir içeriğe sahip olmaması durumunu ifade eder. Gıda Güvenliği olmadan Gıda Güvencesinden söz etmek mümkün değildir. **Gıda egemenliği** her iki kavramın da ekolojik ilkeler ile kendine yeterliliğin sağlanmasını dikkate alan, toplumların güç odaklarından bağımsız olarak kendi gıda ve tarım sistemlerine yön vermesini öneren bir yanı ile bir politik yaklaşımdır. Ancak yasalarla tanımlanmış bir kavram değildir. Sivil toplum tarafından gündemde tutulan ve geliştirilen bir yaklaşımdır. Gıda Egemenliği; gıdaların, sadece kâr amacıyla ticareti veya spekülasyonu yapılacak herhangi bir meta olmadığını savunur. Gıda hakkının bu kavramın temelidir. Doğa ile uyumlu, çevre dostu, arazi, toprak, su, tohum gibi kaynakların kontrolünün yerel olması gerektiğini savunur.

Gıdalar; kaynaktan başlayarak taşınma, işlenme, hazırlanma, depolanma ve tüketiciye sunulma aşamalarında fiziksel, biyolojik ve kimyasal nitelikteki çeşitli risklere maruz kalabilir bu yolla gıda kaynaklı zehirlenme veya hastalıklara neden olabilmektedirler. Gıda güvenliği bu risk faktörlerini önleyecek, zararsız kılacak ya da elimine edecek yaklaşımların bütünüdür. Bitki sağlığı, hayvan sağlığı ve gıdayla temas eden madde ve malzemelerin nitelikleri bu kapsama dahildir.

Gıdaların kirlenmesi biyolojik, kimyasal ve fiziksel olarak üç başlık altında toplanmaktadır.

1. Fiziksel Kirlenme: Metal, cam kırıkları, tahta, kemik parçacıkları, saç, tırnak, sinek, böcek vb. sigara külü gibi kirlilikler gıdalarda zaman zaman bulunmakta ve tüketicilerin sağlığını tehdit etmektedir.

2. Biyolojik Kirlenme: Mikroorganizmalar, parazitler ve doğal gıda toksinler biyolojik risk unsurlarıdır. Mikroorganizmalar açısından hava,

su, haşere, kemirgen ve diğer hayvanlar, çöp, direkt olarak insanlar, alet ve ekipmanlar kontaminasyon (bulaşma) kaynaklarını oluşturur.

Parazit, bir canlı organizmaya yerleşip, ondan yararlanarak yaşayan bir canlıdır. Birçok gıda parazit taşıyıcısı işlevini üstlenebilir. Kirli işleyici elleri ve sularla gıdaya geçebilmekte veya iyi pişmemiş et ve balık ürünlerinin tüketimi ile gıdadan konakçı vücuduna alınabilmektedir. Temizlenmemiş kirli su kullanımı, iyi yıkanmamış sebze ve meyveler ve bunlarla temas eden gıdalar parazitlerin bulaşma kaynakları arasında sayılabilir.

Doğal gıda toksinleri ise bitkisel ve hayvansal kökenli olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır. Bazı mantar türleri, yeşillenmiş ve filizlenmiş patates, yabani bakla daneleri, bal, meyve çekirdekleri, olgunlaşmamış badem ve çavdar mahmuzu bitkisel kökenli toksin kaynağıdır. Hayvansal kökenli gıda toksinleri ise bazı kabuklu deniz ürünleri ve balık türleri, deniz salyan-gozları, yengeç, kaplumbağa gibi hayvanlarda bulunabilmektedir.

Biyolojik kirlenmelerde mikroorganizmalar ve parazitler uygulanacak iyi hijyen uygulamaları ile kontrol altına alınabilmektedir. Fakat doğal gıda toksinleri bazen fark edilememektedir. Bilinen ve farkında olunan bir risk görülmesi durumunda bu gıdaların tüketilmemesi gerekir.

3. Kimyasal Kirlenme: tehlikeleri içinde barındıran ve kirliliğin çeşidi ve dozuna bağlı olarak akut ya da kronik olarak etkili olan kimyasal kirlilikler:

- Tarımsal ilaç (pestisid, herbisit, fungusit, germisit) kalıntıları,
- Dezenfektan-deterjan kalıntıları,
- Antibiyotikler,
- Ağır metaller vb,
- Hormonlar,
- Radyoaktif izotoplardır.

Bu riskler, tüketicilerin bilinçlendirilmesi ve resmi denetimlerin etkin yapılmasıyla minimize edilebilir. Ülkemizde gıda güvenliği konusunda çerçeve kanun olan 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanununa göre gıdanın mevzuata uygun olarak üretilmesinden ve güvenli biçimde arzından gıda işletmecisi sorumludur.

Gıda işletmecisi; Kâr amaçlı olsun veya olmasın kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek veya tüzel kişiler tarafından gıdanın üretimi, işlenmesi ve dağıtımının herhangi bir aşamasında kontrolü altında yürütülen faaliyetlerin, mevzuat hükümlerine uygunluğundan sorumlu olan gerçek veya tüzel kişi olarak ifade edilir.

İnsan sağlığı için tehlike oluşturan ve tüketime uygun olmayan gıda, “güvenli olmayan gıda” kabul edilir.

Tarım ve Orman Bakanlığı ise gıda güvenliği konusunda mevzuat yayınlamak, denetimler, izlemeler yapmak, bu amaçla işletmeleri kayıt altına almak gibi bir dizi sorumluluk taşımaktadır.

İşletmede Gıda Güvenliğinin Sağlanması

Son senelerde gelişen teknoloji, sosyoekonomik koşulların değişmesi, kadının çalışma zorunluluğu gıda işleme konusunda önemli gelişmelere neden olmuştur. Hemen her geçen gün yeni bir işlenmiş ürün ile karşılaşmaktayız. Bütün bu ham, yarı işlenmiş veya tam işlenmiş gıdalar yalnız belli kişilere değil geniş toplumların tüketimine sunulduğu için tek tek fertlerin değil tüm toplumun sağlığını ilgilendirmektedir.

Uygun şartlarda gıda üretimi, işletme ve çevresinin uygunluğu bakımından yer seçimi ve işletme içinin düzenlenmesiyle başlar, gıda ile temas eden yüzeylerin temizliği ile devam eder. Yalnız temas yüzeyleri değil binanın her tarafının temizliği, yeterli ve sağlıklı su sağlanması, atıkların zararsız hale getirilmesi önemli ve gereklidir.

Bir diğer aşama ise hammaddelerin seçimi, saklanması, ürünün işlenmesindeki tüm aşamalarda alet, personel, haşere gibi kaynaklardan kontaminasyonu (bulaşma) önlemek, paketlenme, depolama, taşıma ve satış sırasında kontrolleri içermektedir.

Bütün bunların yanı sıra çalışanların kişisel ve üretim süreçlerini kapsayan hijyen eğitimlerinin de gerekliliği unutulmamalıdır.

Gıda Güvenliğinin Sağlanmasında İşletmelerin Sorumlulukları

5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda Ve Yem Kanunu'nun 13.12.2010 tarihinde yürürlüğe girmesi ile üretim izni uygulamalarına son verilmiştir. Gıda ile ilgili faaliyet gösteren işletmeciler, kendi faaliyet alanının her aşamasında bu kanunda belirtilen şartları sağlamak ve bunu doğrulamakla yükümlüdür.

Gıda ile ilgili faaliyetler genel olarak üretim, işleme, ithal etme, satış veya dağıtım olarak sınıflandırıldığında işletmeler kendi faaliyet alanlarının her aşamasında 5996 sayılı Kanunda belirtilen gıda güvenliği şartlarını sağlamak ve bunu doğrulamakla yükümlüdür.

Sorumluluklar beş başlık altında incelenebilir:

İzlenebilirlik

Üretim, işleme ve dağıtımın tüm aşamaları boyunca bitkisel ürünlerin, gıdanın, gıdanın elde edildiği hayvanın veya bitkinin gıdada bulunması amaçlanan veya beklenen bir maddenin izinin sürülebilmesi ve takip edilebilmesine izlenebilirlik denmektedir.

Gıda işletmecisi, üretim, işleme ve dağıtımın tüm aşamalarında, sorumluluğundaki gıdanın, gıdaya ilave edilecek her türlü maddenin ve gıdanın elde edildiği hayvanın takibinin yapılabilmesi için, bir sistem oluşturarak izlenebilirliği sağlar. Bu sistemde tutulan kayıtlar gıda güvenliği açısından yapılan izleme ve denetimlerde resmi makamların bilgisine sunulmak üzere muhafaza edilir.

Piyasaya arz edilecek gıdanın uygun şekilde etiketlenmesi veya tanımlanması da izlenebilirliğin sağlanmasında son derece önemli ve zorunlu uygulamalardır.

Otokontrol (HACCP)

Faaliyet alanında kritik noktaları belirlemeli ve düzenli olarak gözden geçirmelidir. Bu noktalarda kontrollerin uygulanmasını sağlamalıdır.

Gıda Etiketleme, sunum ve reklam

Kontrollü ve güvenli bir şekilde üretilen gıda piyasaya arz edilirken ürün hakkındaki bilgilerin doğru, tam ve anlaşılır bir şekilde etiketlere aktarılması tüketicide güven uyandıracaktır. Üretici ve tüketici açısından gıda kayıplarının ve israfının önlenmesi, genelde insan sağlığının yanı sıra çevre sağlığının korunması ülke ekonomisinde payı olan faktörler açısından da gıda hakkında verilen bilgilerin doğru olmasına dikkat edilmelidir.

Özellikle kooperatifler ve küçük aile işletmeleri hedef tüketici profilini iyi değerlendirmelidir. Belirlenen tüketici kitlesine uygun ürünlerin doğru tanımlanması, sunulması, tanıtılması ve etiketlenmesi gerekir.

Acil durum / kriz yönetimi (toplatma, geri çağırma)

Üretilen, işlenen, ithal edilen, satışı veya dağıtımı yapılan bir ürününün, gıda güvenliği şartlarına uymadığı değerlendirildiğinde söz konusu ürünü kendi kontrolünden çıkarttığı aşamadan başlamak üzere, toplanması için gerekli işlemler işletmeci tarafından derhal başlatılır ve konu ile ilgili Bakanlık bilgilendirilir. Ürünün toplanması gerektiğinde, toplanma nedeni hakkında tüketici de doğru ve etkin olarak bilgilendirilir. İnsan sağlığını korumaya yönelik alınacak tedbirlerin yeterli olmaması durumunda, ürünün iadesi için tüketiciye çağrıda bulunulur.

Resmi kurumlarla işbirliği

İşletmelerin resmî kontrolleri, risk esasına göre önceden haber verilmeksizin gerçekleştirilir. Ön bildirim gereken hâllerde ise işletme bilgilendirilir. Üretim, işleme ve dağıtım aşamalarında yapılan bu kontroller, izleme, gözetim, doğrulama, tetkik, denetim, numune alma ve analiz gibi uygulamaları da kapsar. İşletme yetkilisi gerekli olan her türlü yardım ve kolaylığı sağlamakla yükümlüdür.

Etiketleme, sunum ve reklâm ile ilgili özel sorumluluklar

Türk Gıda Kodeksinde belirtilen usul ve esaslar izlenerek teknik kriterlere uygun üretilen gıdalar piyasaya arz edilirken taşıyacakları etiket bilgileri veya açıkta satılmasına izin verilenler hakkında tüketiciye verilecek bilgiler için de bazı kurallar belirlenmiştir. Gıdayı kendi adı veya ticari unvanı altında piyasaya arz eden gıda işletmecisi bu bilgileri vermektен ve doğruluğunu sağlamaktan sorumludur.

Ürünler etiketlenirken, sunum veya reklam yapılırken gıdanın başta doğası, kimliği, özellikleri, bileşimi, miktarı, dayanıklılığı, menşе ülkesi, imalat veya üretim metodu olmak üzere başlıca niteliklerinin belirtilmesi zorunludur. Ürünün kullanım ve muhafaza koşulları da kuralına uygun olarak belirtilmelidir.

Özellikle belli tüketici gruplarının sağlığına zararlı olabilecek içerikler ve gıdanın zararlı veya tehlikeli içeriğine ilişkin sonuçları ve riskleri içeren sağlık etkisine dair bilgiler verilmeli ve yanıltıcı, endişe uyandırıcı beyanlardan kaçınılmalıdır.

Gıdanın besin öğelerine ilişkin bilgilerin özel beslenme ihtiyaçları olanlar dahil tüketiciler için önemli olduğu ve bilinçli olarak seçim yapılmasını

sağlayacağı unutulmamalıdır.

Bu kurallar gıdanın şekli, görünüşü veya ambalajı, kullanılan ambalaj malzemesi, düzenlendiği biçim ve sergilenme şekli için de uygulanmaktadır.

Bunun yanı sıra gıda işletmeleri işlerinin türüne göre mutlaka kayıt veya onay işlemine tabidir. Evde üretilerek üçüncü şahıslara ulaştırılan gıdaların dahi kayıtlı yerlerde üretilmesi zorunluluğu vardır. Hayvansal gıdalarla ilgili iş yapan işletmeler ise onaya tabidir.

Küçük aile işletmelerinde ve kooperatiflerde gıda maddesi üretimi, gıda güvenliğinin sağlanması, verimliliğin artırılması ve yeni ürün geliştirilmesi başarıları ve sürdürülebilirlikleri açısından oldukça önemlidir

SONUÇ

Üretim alanlarının her geçen gün azalması, tarımsal üretimin genel ekonomik yaşam için kar getirici faaliyetlerden görülmemesi, tarımsal istihdam olanaklarının azalması ve kırsalda yaşamın kentlere göre sunamadığı olanaklar, gıda ve gıda hammaddesi üretimini ihtiyaca cevap veremeyecek seviyeye doğru geriletmektedir.

İlave olarak kaynakların toplumlar ve bireyler arasında adaletsiz dağılımının ülkeleri gıda krizi tehdidinde doğru sürüklediğini görmek gerekmektedir.

Gıda ve gıda hammaddesi üretiminin sermaye ve siyasi güç bakımından odaklaşmasının yukarıda bahsedilen tehdidi daha da derinleştirmesi kaçınılmazdır.

Kooperatifçilik, bu tehdidi ortadan kaldırmaya bile azaltacak, bir yandan paylaşım ve dayanışma kültürünün yerleşmesine, diğer taraftan küçük büyük demeden üretim imkanlarının değerlendirilmesine olanak veren yaklaşımları ifade eder.

Bununla beraber demokratik ve özerk yapılar olarak kooperatifler, bu yönleri ile her dönem iktidarları tedirgin etmişlerdir. Bu nedenle ülkemizde bir yandan kooperatifler ile ilgili mevzuata özellikle seksenli yıllardan itibaren çeşitli hususlar eklenerek kamu müdahalesi gittikçe daha yoğun hale getirilmiş, diğer yandan da kooperatiflere alternatif örgütler olarak üretici birlikleri geliştirilmiştir.

Oysa öncelenmesi gereken, üretim anlayışı bakımından kar öncelikli olmayan, gıdayı sadece bir meta değil en temel ihtiyaç, dolayısıyla her canlı için bir hak olarak kabul eden, gıdaya erişimde ve paylaşımında adaleti göze-

ten yaklaşımları benimseyen, bu anlayışa göre kurgulanmış olan kooperatifçilik olmalıdır.

Diğer yandan üretime yönelik girişimler için tereddüte neden olan ve dolayısıyla adım atmaya çekince sebeplerinden belki de en önemlisi, mevzuata yabancılığın neden olduğu tedirginliktir.

Bu doğrultuda kooperatifçilik mevzuatı güncel ihtiyaçlar çerçevesinde ilgili kesimlerin katılımının sağlanması kaydıyla ele alınmalı, süreci kolaylaştırıcı ve demokratik işleyişi hâkim kılacak şekilde kapsamlı değişiklikler için çalışmalar başlatılmalıdır.

EK BİLGİLER

1. Kooperatifler ve şirketler arasındaki farklar

Kooperatifler	Şirketler
Ortaklar kooperatifin hem sahibi hem de kooperatifin hizmetinden yararlanan kişilerdir.	Şirketin sahibi sermayedarlardır ancak şirketin hizmetinden yararlananlar ayrı kişilerdir.
Kooperatifler insan merkezli olduğu için birincil amaç kâr elde etmek değil ortaklarının gereksinimlerini karşılamaktır.	Şirketlerde sermaye ön planda yer aldığı için amaç kâr elde etmektir.
Ticari faaliyetler sonucunda doğan olumlu gelir-gider farkının bir kısmı ortaklara yaptıkları işler oranında dağıtılır.	Elde edilen kâr, ortaklara sermayeye katılım oranlarına göre yönetim kurulunun belirlediği zamanda ve miktarda dağıtılır.
Kooperatif demokratik olarak yönetilir. Ortakların sermayedeki payına bakılmaksızın her ortağın tek bir oy hakkı vardır.	Sermayedarlar, sermayedeki payları oranına göre şirket kararlarında söz sahibi olur.
Kooperatiflerde yönetim kurulu, ortaklar tarafından, kooperatifin ortaklarından oluşan adaylar arasından seçilir.	Yönetim kurulu; şirket yöneticileri, şirket ile iş bağlantıları olan yöneticiler ve bağımsız yöneticilerden oluşur. Sermayedarların seçim yetkisi sınırlıdır.
Kooperatiflerde bir ortağın sahip olabileceği ortaklık payı sınırlıdır. Bu nedenle kooperatif tek bir şahsın hâkimiyeti altına giremez.	Sermaye şirketlerinde sermayedar, şirketin hisselerinin %50'sinden fazlasına sahip olarak şirkette hâkimiyet kurabilir.
Kooperatifin sermayesini oluşturan ortaklık payları satılamaz. Yönetim kurulu, ortaklığı devralan kişinin ortaklık niteliklerini taşıması halinde kişiyi ortaklığa kabul eder.	Şirketlerin sermayesini oluşturan hisse senetleri, kıymetli evrak niteliği taşıdığı için alınıp satılabilir ve devredilebilir.

<https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/5e425db013b876bd302f3675/kooperatif%C3%A7ilik%20el%20kitab%C4%B1.pdf>

2. Kooperatifçilikle ilgili temel kanunlar (TC Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2016)

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu	4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun	1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu
<p>Kooperatiflerin kuruluş, işleyiş ve denetim gibi düzenlemeleri barındıran bu Kanun, tüm kooperatifler için uygulanır ve temel kanun niteliğindedir. Kanunu'nun 98'inci maddesine göre Kanun'da aksi bulunmayan konularda TTK'daki anonim şirketlere ilişkin hükümler kooperatiflerin kendine özgü yapıları da dikkate alınarak uygulanmaktadır.</p>	<p>Tarım satış kooperatif ve birliklerinin ilk yasal düzenlemesi 21/10/1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun'dur. Bu Kanun, 1984 tarihli ve 238 sayılı KHK ile 3186 sayılı Kanunu ile değiştirilmiş, 01/06/2000 tarihli ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunu ile tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.</p>	<p>Tarım kredi kooperatiflerinin ilk yasal düzenlemesi, 1929 tarihli Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu'dur. Ancak 1935 tarihli ve 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu kapsamlı olarak tarım kredi kooperatiflerinin kuruluş ve işleyişlerini belirlemiştir. Daha sonra bu Kanun, 18/04/1972 tarihli ve 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.</p>
<p>1163 sayılı Kanun'da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 1469 sayılı Kanun, - 2475 sayılı Kanun, - 3381 sayılı Kanun, - 3476 sayılı Kanun, - 4274 sayılı Kanun, - 4363 sayılı Kanun, - 4629 sayılı Kanun, - 5146 sayılı Kanun, - 5728 sayılı Kanun, - 5983 sayılı Kanun, - 6172 sayılı Kanun, - 6215 sayılı Kanun, - 6525 sayılı Kanun <p>ile toplam 13 değişiklik yapılmıştır.</p>	<p>4572 sayılı Kanun'da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 4962 sayılı Kanun, - 5234 sayılı Kanun, - 5290 sayılı Kanun, - 6455 sayılı Kanun, - 6456 sayılı Kanun <p>ile toplam 5 değişiklik yapılmıştır.</p>	<p>1581 sayılı Kanun'da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 2460 sayılı Kanun, - 237 sayılı KHK, - 3223 sayılı Kanun, - 336 sayılı KHK, - 553 sayılı KHK, - 5330 sayılı Kanun <p>ile toplam 6 değişiklik yapılmıştır.</p>

A: Meşrutiyet Mahallesi, Karanfil-2 Sokak, No: 49/10 Kızılay, Ankara-TÜRKİYE
T: (0312) 418 2826 F: (0312) 418 2843 e-posta: gidamo@gidamo.org.tr